

ЭШИТИШДА НУҚСОНИ БОР ЎҚУВЧИЛАРНИНГ КИТОБХОНЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИНТЕРАКТИВ ШАКЛЛАРИ

Азимова Дилноза Шерзодовна

Низомий номидаги ТДПУ тадқиқотчиси

Аннотация: Мақолада эшитишда нуқсони бор ўқувчиларнинг китобхонлик компетенциясини ривожлантириш шакллариининг бир нечта турлари тавсия этилган бўлиб. Ушбу китобхонлик компетенция шакллари орқали махсус мактаб ўқувчиларининг маънавий дунёсини бойитиш, уларнинг камолоти учун муҳим аҳамият касб этиши батафсил ёритилган.

Калит сўзлар : Китобхонлик компетенциялари, махсус мактаб ўқувчилари, бутрейлер, сурдобуктрейлер, QR код, слайд-фильм, библиографик шарх, китоб ярмаркаси, “Брейн-ринг”, дактил ўқиш техникаси.

Китобхонлик компетенциясини шакллантириш ҳамда ривожлантириш эшитишда нуқсони бор ўқувчиларнинг мустақил равишда китоб танлаш ва китобдан ўзига керакли билимни олиш йўллариини, ўқилган нарсалари устида фикр юритиш ва унга танқидий қарашни, шу билан бирга китобларни тартибли равишда ўқишни ўргатади. Махсус мактаб кутубхоначиси кутубхонадаги энг яхши китобларни тавсия этиш билан ушбу мактаб ўқувчиларини хар томонлама ўсишига, камол топишига ва кейинчалик уларнинг ҳаётда ўз ўринларини топиб олишларига ёрдам беради[1].

Шу мақсадда эшитишда нуқсони бор ўқувчиларининг китобхонлик компетенциясини ривожлантиришнинг қўйидаги шакллари яхши натижа беради:

- **QR кодли имо-ишора тилида библиографик шарх;** -
“Сурдобуктрейлер” Слайд – фильмлар намойишлари;

Махсус таълим муассасаларида дарс ва машғулотларни дефектологик маълумотга эга мутахассислар олиб борадилар. Ўз ўрнида ушбу умумтаълим мактабларига бириктирилган кутубхона ходимлари фаолиятига ҳам қатор ўзига хос вазифалар қўйилади. Бу вазифалар заиф эшитувчи китобхонлар билан ишлашнинг интерфаол ва ўзига хос йўналишда ташкил этилиши билан тавсифланади.

Кутубхона тизимида китобхонлик тарғиботининг ўзига хос усуллари, малакали мутахассислар тайёрлашни юқори ва жаҳон талаблари даражасига мос равишда амалга ошириш мақсад ва вазифалари белгиланди.

Буктрейлер ва Сурдобуктрейлер. Сўнгги пайтларда адабиётни тарғиб қилишнинг янги усуллари орасида Буктрейлер вақт ўтиши билан фаоллашиб бормоқда. Қисқа китоб асосида видео. Буктрейлер - бу видео рекламага ўхшаш усуллардан фойдаланадиган китобнинг рекламаси бошқача айтганда у ёки бу китоб ҳақида қисқа метражли видеофильм.

Унинг асосий вазифаси китоб ҳақида ўқувчини эътиборини тортувчи, қизиқарли ҳикоя қилиб бериш. Буктрейлер яратишда китобга тегишли турли видео тасмалардан, иллюстрациялар ҳамда фотосуратлардан фойдаланиш мумкин[4].

Буктрейлер яратишнинг асосий босқичлари:

1. Тарғиб қилинувчи китобни танлаш. Китоб танлашда мотивацияни оширишда турли хил адабиётлар бўлиши мумкин. Бу янги нашрдаги китоблар ёки юбилей китобларини тарғиб қилиш, тарихий муҳим саналар ва воқеаларга бағишланган буктрейлерлар.

2. Буктрейлер учун сценарий яратиш. Бирор сюжет тасаввур этиб уни матнини ёзиш. Сюжет буктрейлер яъни-видеоклипнинг асосидир. Буктрейлер сценарийси қанчалик қизиқарли бўлса, ўқувчилар шунчалик тасвирланган китобга интиладилар. Буктрейлер сценарийси китобни энг қизиқ қисмларини тасвирлаб қолганини мутолаа жараёнида билиб олиш

мумкинлиги алоҳида таъкидланади. Шунинг учун, скрипт матнини ёзиш учун мулоҳаза билан ёндашиш керак. Видеоклип узоқ бўлмаслиги, 3 дақиқадан ошмаслиги керак. Бу томошабин эътиборини жалб қилиш учун энг мақбул вақт ҳисобланади.

3. Видео кетма-кетлиги учун материаллар танлаш. Буктрейлер учун керакли расмларни танлаб, китоб расмларини сканерлаб видеони тасвирга олинади. Яна бир йўли интернетдаги мавзу бўйича видео танласа ҳам бўлади. (бунда муаллифлик ҳуқуқини унутмаслик муҳим).

4. Видеони таҳрирлаш - яқуний босқич (кесиш/ бир нечта видео фрагментларини ёптириш, аудио трек қўшиш, видео ҳажмини, субтитрларни ўзгартириш ва ҳоказо.

Тайёр видео тасма учун алоҳида имо-ишора нутқида изоҳ берувчи сурдотаржимон қўшилса бу – **сурдобуктрейлерга** айланади. Яна бир кўриниши буктрейлерга ёзувчи субтитр қўшиш ҳам мумкин.

«Эшитишда нуқсон бор ўқувчилар учун китобхонлик тарғиботининг интерактив методи: сурдобуктрейлер юкланган QR кодли китоблар» лойиҳаси заиф эшитувчи ёшларни айнан таълим жараёнига, аниқ қилиб айтсак уларнинг нутқини, саводхонлигини ривожлантириш учун қаратилган шакллардан биридир.

Бунда кутубхона фондидаги китобларга библиографик шарх видеоролиги сурдотаржимон ёрдамида тайёрланиб мазкур видеоролик учун QR код яратилади ҳамда ушбу QR код тегишли китобга ёпиштирилади. ЭНБ бола китоб нима ҳақида эканлигини билиш учун китобдаги QR кодни сканер қилса телефонидан китобга доир библиографик шарх ёки “Сурдобуктрейлер” телефонига юкланади.

- Китобхонлар учун махсус китоблар ярмаркаларини ташкил этиш;

Кутубхоначи ва махсус мактаб ўқитувчилари заиф эшитувчи китобхонлар учун китоблар кўрғазмаси ёки ярмаркаларни ташкил этишда куйидаги қоидаларга риоя этиш муҳимдир.

- Кўрғазмада китобларни танлашда мактабдаги дарслик ўқиш билан тематик ва жанр алоқасини сақлаб туриш керак. Бу ўқиш тўғрагини тизимли равишда бойитиш ва маълум бир таълим даражасидаги ўқув вазифаларини ҳал қилишга ёрдам беради.

- Ўқиш учун китоблар нафақат ёшга, балки ўқувчиларнинг нутқини ривожлантириш даражасига ҳам мос келиши муҳимдир. Соғлом китобхон учун мўлжалланган ҳар бир китоб, ўша ёшдаги заиф эшитувчи китобхонга мутолаа қилиш учун осон ва қизиқарли эмас.

- Китобнинг нафақат мавзуси, мазмуни, балки китобнинг ҳажми, дизайни ҳам муҳимдир. Иллюстрациялар мавжудлиги болаларнинг китобга муружаат қилишлари учун биринчи туртки ҳисобланади. Шунинг учун, биринчи навбатда ранг-баранг тасвирланган расмли китоблар, расмлар остида қисқача изоҳли экранли китоблар керак бўлади[1].

- «Кутубхона – чексиз имкониятлар ҳудуди» услубий-қўлланма:

Имконияти чекланган эшитиш ва нутқида нуқсони бўлган шахсларнинг бўш вақтини, маънавий-ахборот, когнитив, ижтимоий ва экзистенциал эҳтиёжларини тўлиқ қондириш мақсадида ишлаб чиқилгандир.

Лойиҳа доирасида кутубхонада аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатлами тақдирига ҳам бефарқ бўлмаган доимий китобхонлар, шунингдек, кутубхона ходимлари орасидан кўнгилчилар клуби ташкил этилади. Ушбу услубий-ишланма ахборот-кутубхона муассасалари мутахассислари томонидан ногиронлиги бўлган шахслар билан тадбирларни профессионал даражада тайёрлаш ва ўтказишда фойдаланиш учун мўлжалланган.

Кутубхона ушбу тоифа вакиллари билан доимий иш олиб бориши орқали, уларни маданий ва ижтимоий ҳаётга жалб қилади. Аммо болалар ўз имкониятларини очиб беришлари, бошқалар каби ҳис қилишлари учун уларга алоҳида шароитлар керак[2].

Қўлланмага кўра заиф эшитувчи ёшлар учун турли махсус тадбирлар орқали кўрсатилаётган кутубхона хизматлари сифатини оширишга қаратилган. Булар, биринчи навбатда, кўриб чиқиладиган аҳоли гуруҳининг ҳуқуқий ва ахборот саводхонлигини оширишга қаратилган тадбирлардир.

Китобхонлик компетенцияларини шакллантиришда махсус тадбирлар билан бир қаторда имконияти чекланган инсонлар иштирокида доимий тренинглар ўтказишни режалаштириш зарур. Улар орасида мавзули кечалар, маҳорат дарслари, шеърят кечалари, таниқли шахслар билан учрашувлар ва ҳ.к.лар назарда тутилган.

- ЭНБ ёшлар ўртасида китобхонлик йўналиши бўйича «Заковат», «Брейн-ринг» танловларини ташкил этиш.

Бунда лойиҳага кўра эшитишда нуқсон бор ўқувчилар ўртасида ёшига, ақл-заковатига мос савол, тестлар олдиндан кутубхона мутахассислари томонидан тайёрланиб мазкур китобхонларни гуруҳларга ажратган ҳолда ташкил этилади. Ғолиб гуруҳларга Фахрий ёрлик ва эсдалик совғалари топширилади[2].

- Ёзувчи, шоирлар билан учрашув. Китоб, журналлар – тақдимотлари.

Ёзувчи, шоирлар билан учрашув, китоблар тақдимотлари айнан инклюзив жамият вакиллари учун сурдопедагоглар ёрдамида алоҳида ташкил этилади. Мазкур учрашув, тақдимотларга аталган флаер, таклифномалар ЭНБ китобхонлар учун алоҳида тайёрланади.

- Семинар, тренинг, амалий машғулотлар ҳамда ташкил этиш.

Эшитишда нуқсон бор ёшларни кутубхона ҳақида билимларини ошириш мақсадида улар учун “Очиқ эшиклар куни”, “Кутубхонага саёҳат” каби амалий машғулотлар ташкил этилади. Унда кутубхона ишлаш тартиби, кутубхонага аъзо бўлиш ҳамда ундан фойдаланиш қоидалари сурдотаржимон ёрдамида батафсил ўргатилади[3].

- Мактаб ёшидаги болаларлар ўртасида “Дактил ўқиш техникаси” га доир тадбирлар ташкил этиш.

Соғлом ўқувчилар ўртасида “Ўқиш техникаси” ташкил этилгани каби эшитишда нуқсони бор болаларда “Дактил ўқиш техникаси”ни кутубхона фондидаги китобларда синаб кўрилади. Яъни заиф эшитувчи китобхон қўли ёрдамида у ёки бу матнни ҳарфларини ифодалаш тезлиги назарда тутилади. Мазкур тадбирни махсус-интернат педагоглари ёрдамида амалга оширилади.

Юқорида келтириб ўтилган китобхонлик компетенциясини ривожлантиришдаги шакллар эшитиш ва нутқида нуқсони бўлган шахсларнинг бўш вақтини, маънавий-ахборот, когнитив, ижтимоий ва экзистенциал эҳтиёжларини тўлиқ қондириш мақсадида ишлаб чиқилган.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Китобхонлик ва мутолаа маданиятини ошириш: ижодий, инновацион фаолият ва кадрлар салоҳияти давр талабидир. Каримова Ҳ. Central Asia – 2022. Респ.конферен.

2. Библиотека – территория безграничных возможностей [Текст] : методические рекомендации / Сост. М.В. Гребенюк; под ред. Х.К. Каримовой, В.К. Муратовой. – Ташкент, 2021. – 16 с.

3. Шадрина Валентина Никифоровна. Библиографическая культура исследователя и педагогические методы ее формирования : Дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 : Краснодар, 2003 222 с. РГБ ОД, 61:04-13/668

4. Guidelines for Library Services to Deaf People 2nd Edition (Revised edition of Professional Report No. 24) Edited by John Michael Day International Federation of Library Associations and Institutions IFLA Professional Reports, Nr. 62